

Василь Ожоган

НА ШЛЯХУ ПОСТУПУ УКРАЇНСЬКОЇ АСПЕКТОЛОГІЇ

Рецензія на монографію: Калько М. Аспектуальність: категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2008. – 384 с.

Установлення закономірностей організації та дослідження особливостей мовної репрезентації поняттєвих категорій, яка, пронизуючи всі семантичні рівні, реалізується в морфологічних категоріях, лексико-граматичних класах, синтаксичних конструкціях тощо, постає одним з актуальних завдань сучасної лінгвістики, важливим у теоретичному і практичному аспектах.

З огляду на це порушена в монографії М. І. Калька проблема – злободенна і перспективна, оскільки її розв'язання зумовлене, з одного боку, потребою цілісного

багатопланового вивчення категорії аспектуальності в сучасній українській літературній мові, а з іншого – відсутністю в лінгвоукраїністиці спеціальних праць, присвячених комплексному аналізу аспектуальності на засадах функційної граматики. Актуальність дослідження М. І. Калька підтверджує і той факт, що, на думку провідних аспектологів, як вітчизняних, так і зарубіжних, проблема адекватного опису слов'янського виду досі не розв'язана, а отже, на часі створення на ґрунті конкретно-мовного матеріалу динамічної моделі аспекту, що враховує чинники всіх мовних рівнів і передбачає передусім вивчення взаємодії лексичного й видового значень, ролі контексту для опису виду, зв'язку виду з універсальним набором акціональних значень, репрезентованих у часткововидових функціях тощо. Саме таку модель і представлено в рецензованій праці. Крім того, дослідник робить вагомий внесок у розв'язання завдань методологічного характеру, зокрема переходу від опису до пояснення, удосконалення термінології, розроблення метамови та глибшого визначення поняття “вид”.

Монографія М. І. Калька репрезентує результати першого в українському мовознавстві цілісного дослідження категорії аспектуальності на інтеграційних засадах функційної граматики та об'єктивістського підходу. Це уможливило представлення аналізованої категорії як динамічного багатопланового феномена, функційну специфіку якого визначає взаємодія категорії виду і лексичного значення дієслова в єдності парадигматичного, синтагматичного, прагматичного, епідигматичного й інших аспектів.

Дослідження М. І. Калька відзначається стрункою будовою, докладністю пояснень,

науковістю висновків. Його мету і завдання послідовно реалізовано в чотирьох розділах, а результати викладено у висновках. Цілком доцільним та логічно вмотивованим складником є додаток – “Короткий аспектологічний словник”, у якому систематизовано наявні та запропоновано деякі авторські терміни, зокрема й українські відповідники до інтернаціональних.

У першому розділі “Теоретичні засади і наукова гіпотеза дослідження” увагу зосереджено на найважливіших проблемних питаннях теорії аспектуальності загалом і дієслівного виду зокрібно, простежено еволюцію української аспектологічної традиції, обґрунтовано інтеграційний характер роботи, проаналізовано основні теоретичні питання, що стосуються об’єктивістського підходу до опису категорії аспектуальності, двокомпонентної теорії виду, проблеми онтологічної основи аспектуальності, статусу та диференційної ознаки категорії виду, типології аспектуальних класів і акціональних підкласів, польового структурування категорії аспектуальності, можливості використання в теорії виду аспектуально орієнтованих класифікацій дієслівних предикатів тощо. М. І. Калько не оминає дискусійних питань аналізованої проблеми, зокрема тих, що стосуються з’ясування диференційної ознаки видового протиставлення й статусу категорії виду, виокремлення аспектуальних класів та акціональних підкласів тощо.

Автор простежує еволюцію української аспектологічної традиції, зокрема утвердження теорії виду в граматиках Є. К. Тимченка, С. Й. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. І. Сімовича, П. Ф. Залозного, започаткованої в працях М. Смотрицького, О. О. Потебні, К. П. Михальчука та ін., розвиток аспектологічної думки в період другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., як-от у працях В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, С. О. Соколової, О. І. Бондаря та ін.

Осмислюючи теоретичне підґрунтя проблеми, дослідник формує поняттєво-категорійний апарат, з’ясовує сутність аспектологічних термінів, пропонує можливі варіанти, зокрема паралельно вживає інтернаціональні лексеми і їхні українські відповідники, окреслює найбільш прийнятну на ґрунті українського дієслова п’ятикомпонентну систему аспектуальних класів – термінативи, або здійсненники, активітиви, або діяльники, стативи, або станівники, евентиви, або поді-

йники, та релятиви, або відносники. Імпонує концептуальна настанова автора на визначення універсальної об’єктивної сутності відображуваного феномена.

У другому розділі “Комплексна діагностика аспектуальних класів” запропоновано ефективну методіку встановлення аспектуального класу та типу видового партнерства, у якій враховано перевірку семантичних даних на функційному рівні. Особливості діагностики аспектуальних класів і підкласів представлено на прикладі аналізу проблемних видових пар. Так, аналізуючи видову кореляцію *шукати – знайти*, дослідник використовує тест “Уже + *перфектив*? – *ще ні, але вже + імперфектив*”, що засвідчує видове партнерство не тільки окремих видових пар, а й цілих дієслівних типів, і підтверджує видове партнерство реченнями, де різнокореневі дієслова є ніби двома полюсами внутрішньочасового контуру описуваної ситуації. Однак в окремих контекстах дієслова *шукати / знайти* не є видовими партнерами, якщо перше – термінатив, а друге – евентив. Уперше в лінгвоукраїністиці широко залучено до наукового обігу й оцінено аспектуальну значущість інгерентно-кореляційних контекстів, які можуть бути критерієм партнерства протилежних за видом лексем.

Щоб довести ефективність запропонованої комплексної аспектуальної методіки, М. І. Калько залучає до аналізу й інші т. з. “проблемні” видові кореляції на кшталт: *їсти – поїсти, бачити – побачити, бігти – побігти, любити – полюбити* тощо. Автор переконливо доводить, що видова поведінка дієслова – це наслідок взаємодії багатьох чинників, зокрема екстралінгвального, онтологічного, прихованограматичного, парадигматичного, синтагматичного, прагматичного та ін.

Третій розділ “Аспектуальні класи українського дієслова” присвячено окресленню лексико-семантичних меж виділених у роботі аспектуальних класів, характеристиці впливу різнорівневих чинників на співвіднесеність дієслівної семантики із тим чи тим аспектуальним класом, виявленню можливостей аспектуальних класів щодо прогнозування видової поведінки дієслова.

Найбільшу увагу цілком умотивовано отримали термінативи, оскільки саме в притаманному їм суто видовому партнерстві найбільшою мірою реалізовано онтологічний потенціал категорії виду – протиставлення двох дієслів, що маніфестують два різні погляди на ту саму ситуацію. У межах термінативного класу

виділено п'ять аспектуальних підкласів: пантивний, мутативний, конативний, перформативний, тотивний, а також їхнє наповнення, зокрема тематичні класи дієслів творення, перетворення, відтворення, руйнування тощо. Активітиви як клас дієслів, семантика яких відкрита для якнайширшого акціонального партнерства, досить детально описані в аспекті морфологічно-словотвірної парадигматики.

Автор переконливо доводить, що використання вендлерівської ідеї дієслівних класів для дослідження аспектуальної системи української мови засвідчує ширший діапазон того впливу, який мають аспектуально орієнтовані класи лексики на категорію виду. Система аспектуальних класів постає як категорійне підґрунтя, що визначає функційну специфіку видової поведінки українського дієслова: здатність до суто видового, функційно-видового та акціонального партнерства, спроможність виконувати прогресивну, або конкретно-процесну, функцію, відкритість для аспектуальної полікатегорійності тощо.

У четвертому розділі “Аспектуальна, аспектуально-акціональна полікатегорійність” на засадах об'єктивістського підходу та розвинутої в роботі двокомпонентної теорії виду обґрунтовано природу явища дієслівної полікатегорійності, виокремлено її основні типи та схарактеризовано їх лексико-семантичне наповнення. Широкий

ілюстративний матеріал, представлений дослідником, засвідчує, що термінативність, активітивність, евентивність, стативність і релятивність – аспектуальна характеристика не дієслова загалом, а кожної його семантики зосібна, що зумовлено лексико-семантичним варіюванням дієслівної лексеми, конкретною реалізацією валентного потенціалу дієслівного предиката, семантичним наповненням аргументів, передовсім суб'єкта і об'єкта тощо.

Зроблені М. І. Кальком висновки й узагальнення поглиблюють і збагачують аспектологічну теорію твердженнями про вплив аспектуальних класів дієслова на специфіку вияву граматичної категорії виду, відкривають перспективу досліджень, присвячених комплексному аналізу семантичних категорій як динамічних багатопланових феноменів, функційні особливості яких ґрунтуються на системних відношеннях між різнорівневими елементами.

Беззаперечною є практична цінність одержаних результатів, що полягає в можливості їх використання для створення комплексної функційно-категорійної граматики української мови, написання підручників і посібників з морфології сучасної української літературної мови для вишів, укладання граматичних і лінгвотермінологічних словників. Книга стане цікавим співрозмовником для фахівців мовознавчої галузі, її поява саме на часі, а глибина дослідницького пошуку засвідчує високий потенціал української науки.